

О. І. Затинайко,*кандидат військових наук,***В. І. Павленко,***заступник директора департаменту – начальник відділу
військової політики Департаменту військової політики та
стратегічного планування Міністерства оборони України,***В. П. Бочарніков,***доктор технічних наук, професор, провідний науковий
співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України,***С. В. Свешніков,***кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник центру воєнно-
стратегічних досліджень Національного університету
оборони України*

Політика безпеки та воєнно-політичні відносини Румунії

Стаття продовжує серію публікацій, присвячену дослідженням підвалин формування політики безпеки держав регіону довкола України, зокрема історичних обставин, геополітичних поглядів, суперечностей воєнно-політичних відносин з іншими державами. Результати досліджень, викладених у роботі, є основною частиною вихідних даних, потрібних для формування та обґрунтування воєнної політики України.

© О. І. Затинайко, В. І. Павленко, В. П. Бочарніков,
С. В. Свешніков, 2014

Геополітичні концепції Румунії. Якщо концепція «Великої Румунії» зародилася в другій половині XIX ст. і віддзеркалювала намагання зібрати історичні румунські землі, то сьогодні провідні румунські вчені на академічному рівні намагаються переосмислити роль і місце Румунії, відштовхуючись не від ідеї територіальних збільшень, а від ідеї досягнення благополуччя і процвітання нації за рахунок формування системи дружніх і взаємовигідних відносин із сусідами та провідними світовими гравцями. Тому доцільно розглянути також концепцію ноополітики директора Інституту соціології Румунської академії наук доктора соціологічних наук професора І. Бедеску. Для повноти картини розглянемо також погляди провідних світових держав на роль Румунії в геополітиці.

Концепція «Великої Румунії» («Romania Mare»)

Концепція «Великої Румунії» зародилася у православному середовищі в часи підйому національно-визвольного руху в Південно-Східній Європі за підтримки Російської імперії та російського православ'я. При цьому Росія була зацікавлена в посиленні впливу Російської православної церкви на протигагу впливу Константинопольського патріархату і греко-католиків, які спиралися на католицьку Австрію. Однак після одержання Румунією незалежності православний контекст відійшов у бік, і його замінив етнічний контекст. Сьогодні прояв концепції «Великої Румунії» можна помітити у двох площинах: етнічній ідентичності молдован та історичній оцінці пакту Молотова – Ріббентропа.

Етнічна ідентичність молдован. Згідно із сьогоднішньою позицією багатьох румунських політиків, Молдова є «другою румунською державою», молдовани – румунами, а молдовська мова – румунською. Тому Молдова має ввійти до складу Румунії, тобто повернутися до своєї альма-матер. Однак ця концептуальна позиція на практиці не має підтримки серед населення Молдови. Згідно з переписом населення 2004 р., румунами себе назвали лише 2,2% мешканців Молдови, молдованами – 75,8% [1]. Ідея об'єднання також не знаходить підтримки в Молдові. За об'єднання виступають 15–20% населення.

Історична оцінка пакту Молотова – Ріббентропа. У червні 1991 р. румунський парламент прийняв декларацію про наслідки пакту Молотова – Ріббентропа (який санкціонував анексію Бессарабії та Північної Буковини в 1940 р. на користь СРСР) і зажадав від уряду і президента повернути до складу Румунії втрачені території. У 1991 р. у Декларації про державну незалежність Молдова також засудила пакт. Суть питання полягає в тому, що в разі заперечення пакту Молотова – Ріббентропа впливає потреба переглянути кордони держав, установлені за цим пактом. Стосовно України це має призвести до передачі Північної Буковини та південної частини Бессарабії до Румунії. У 1991 р. румунський парламент звернувся до держав, які визнають незалежність України, не поширювати своє визнання на колишні румунські

округи Герца і Хотин, Північну Буковину та Південну Бессарабію [2, 3]. Утім, з погляду міжнародного права, дія пакту закінчилася автоматично після нападу Німеччини на СРСР, а сучасні кордони у Східній Європі були встановлені після 1945 р., коли пакт уже не діяв, тобто його скасування аж ніяк не може вплинути на проходження сучасних кордонів.

Таким чином, якщо питання етнічної ідентичності молдован слугує обґрунтуванням приєднання Молдови, то осудження пакту Молотова – Ріббентропа опосередковано породжує територіальні суперечності з Україною.

Концепція ноополітики

За визначенням автора концепції, професора І. Бедеску, ноополітика – це геополітика злиття [4]. Вона виходить з визнання тези про існування геополітичного дуалізму: боротьби морських і континентальних цивілізацій, яка відбувається на межах цивілізацій і геополітичних просторів, де й розташована Румунія. Для Румунії визначальним є чорноморський простір, де зустрічаються безліч культур і три монотеїстичні релігії. Подвійність чорноморського простору може вести як до діалогу й синергії, так і до розмежувань. У цих геополітичних умовах Румунія має взяти на себе роль перетворення розбратів і конфліктів у злиття. Найбільш вигідна для Румунії геополітична стратегія – це стратегія злиття, яка передбачає перенесення всіх питань простору на багатосторонній рівень, посилення співробітництва Румунії та Бессарабії, Румунії та України, а також захист ідентичності румун, які мешкають за кордоном.

Значення Румунії в геополітичних концепціях провідних держав

Провідні західні геополітики виокремлюють Балкани як один з геополітичних центрів, контроль над яким є життєво важливим для великих держав. Звідси впливає особлива геополітична роль Румунії, котра для РФ є виходом до Балкан та Адріатики, а з погляду Заходу – зручним плацдармом для виходу до «м'якого підчерев'я» РФ. Тому США і ЄС розглядають Румунію як інструмент впливу в чорноморському регіоні.

Значення Румунії в російській геополітиці виходить насамперед з логіки протистояння РФ і США. РФ не зацікавлена в посиленні Румунії як інструмента політики США в Чорному морі й намагається утримати Молдову у сфері власного впливу.

Проблематика зовнішньополітичних відносин Румунії

Уявлення про проблематику зовнішньополітичних відносин з погляду Румунії дає інтерв'ю повноважного посла Румунії в Республіці Казахстан, Киргизській Республіці та Республіці Таджикистан В. Соаре [5]. Його основні тези:

- Румунія прагне європейської інтеграції Молдови, підтримки румунської ідентичності молдован;

- «заморожені» конфлікти мають бути врегульовані за рахунок розширення впливу НАТО й підвищення ролі ЄС;

- Румунія й надалі приділятиме увагу румунським меншинам, котрі мешкають у Молдові, Буковині (саме так зазначено в інтерв'ю), Україні та Сербії;

- пріоритетом зовнішньої політики Румунії є енергетична безпека.

Розміщення системи ПРО США в Румунії

Згідно з інформаційним бюлетенем Державного департаменту США [6], 13 вересня 2011 р. державний секретар США та міністр закордонних справ Румунії підписали угоду між урядами обох країн про розміщення системи протиракетної оборони в Румунії. Остання розглядає розміщення системи ПРО США на власній території як певну гарантію ненападу, як можливість одержати фінансову підтримку і як гарантію причетності Румунії до майбутніх економічних проектів у регіоні, передусім енергетичних. Не виключається, що Румунія також сподівається одержати підтримку США із ширшого кола міжнародних питань, зокрема стосовно європейської інтеграції Молдови. США розглядають розміщення системи ПРО як передумову розширення воєнної присутності в Чорному морі і свого впливу на Кавказ, на транзитні маршрути енергоресурсів, як інструмент стримування РФ у регіоні, а також як інструмент обмеження самостійності ЄС у питаннях оборони. Зазначимо, що розміщення в Румунії системи протиракетної оборони вочевидь порушує баланс сил з Україною.

Постачання і транзит енергоносіїв

На сьогодні основні родовища енергоносіїв Румунії є переважно вичерпаними. Деякі можливості для збільшення власного видобутку Румунії надає рішення Міжнародного суду про розподіл шельфу Чорного моря з Україною. Утім, власних енергоносіїв Румунії не вистачає, і вона змушена їх імпортувати. З іншого боку, Румунія розташована на шляху транзиту енергоносіїв російського, середньоазійського й закавказького походження, що визначає її інтерес до участі у транзитних проектах.

Постачання і транзит енергоносіїв російського походження

Постачання нафти. Румунія видобуває приблизно 4 млн тонн на рік при загальному споживанні 13 млн тонн на рік. Транзит російської нафти через Чорне море традиційно здійснюється танкерами з портів РФ та України через протоку Босфор і далі до Європи. Сьогодні РФ намагається зосередити транзит через порт Новоросійськ, до якого виходить нафтопровід Каспійського трубопровідного консорціуму з Казахстану. До Румунії поставки нафти здійснюють компанії «Rompetrol» (100% належить казахстанській державній компанії

«Казмунайгаз») і «Лукойл». «Rompetrol» у Румунії володіє одним нафтопереробним і двома нафтохімічними заводами, а також більш як 1000 автоматичними заправними станціями в сусідніх європейських країнах. У 2009 р. компанія ввела в експлуатацію сучасний нафтоналивний термінал у порту Навадарі (Румунія) максимальною продуктивністю 25 млн тонн нафти на рік. У 2010 р. поставки компанії становили 4 млн тонн. Компанія «Лукойл» володіє нафтопереробним заводом у м. Плоешті й постачає в Румунію до 2,5 млн тонн щорічно. Ураховуючи очевидну невідповідність продуктивності терміналу в Навадарі та обсягу внутрішнього споживання нафти в Румунії, можна впевнено припустити великий інтерес Румунії до розвитку маршрутів транспортування нафти до Європи.

У 2007 р. Казахстан разом з Румунією виступив з ініціативою прокладання нафтопроводу «Констанца (Румунія) – Трієст (Італія)» за участю РФ. Сторони визнали проект ефективним. Його привабливість для Румунії визначає неповна завантаженість нафтоналивного терміналу в Навадарі.

Постачання газу. Постачання російського газу до Румунії здійснюється трубопроводом через Україну обсягом понад 2 млрд м³ на рік при загальному споживанні газу близько 8 млрд м³ на рік. Цим самим трубопроводом здійснюється транзит російського газу до Туреччини, Македонії, Болгарії та Греції обсягом 12–15 млрд м³ на рік.

Серед проектів з розширення трубопровідного транзиту російського газу найбільш серйозно розглядається «Південний потік» від чорноморського узбережжя Росії по дну Чорного моря до Варни (Болгарія) з можливістю відведення до Румунії та Угорщини. На сьогодні РФ почала будівництво наземної частини газопроводу.

Постачання і транзит енергоносіїв середньоазійського та закавказького походження

Основними перешкодами транзиту є наявність на шляху транспортування Каспійського моря та невизначеність його правового статусу, що потребує додаткових витрат для перевалки енергоносіїв (у разі транзиту морем) або де-юре унеможлиблює транзит (у разі прокладання трубопроводів по дну моря). Прокладання трубопроводів південним краєм Каспійського моря практично неможлива через політичні розбіжності Ірану з ЄС та США. Тому єдиним реальним шляхом транспортування поки залишається транзит через порт Новоросійськ.

Постачання нафти. Постачання нафти з Азербайджану в напрямку Чорного моря ускладнене неповною завантаженістю нафтопроводу «Баку – Тбілісі – Джейхан». Азербайджан направлятиме в нього більшу частину нафти, приплив якої очікується після виходу родовищ на повну потужність. У цьому зацікавлені американські, французькі, італійські, турецькі компанії – учасники видобувного консорціуму. Існує також модернізований радянський нафтопровід «Баку – Супса». Однак транзит нафти через нього незначний.

Постачання газу. Постачання газу з Туркменістану, Казахстану та Узбекистану зараз є малоперспективним унаслідок згаданих вище причин. Постачання азербайджанського газу планується здійснювати через Туреччину трансанатолійським газопроводом, який зараз будується турецько-азербайджанським консорціумом, до Болгарії й далі до Румунії газопроводом «Набукко-Захід». Строк реалізації проекту – 2018 р.

Інтернаціоналізація Чорного моря

Проблема інтернаціоналізації Чорного моря є, по суті, проблемою забезпечення вільного доступу військово-морських сил держав, які не мають морського кордону в Чорному морі, і насамперед США. Розв'язання цієї проблеми є ключем до контролю транспортних коридорів у Чорному морі, політичних процесів на Кавказі, а також виходу до Середньої Азії та Ірану. Основною перешкодою для доступу військових кораблів є конвенція Монтре 1936 р., яку підписали Австралія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Італія, Кіпр, Румунія, Росія, Туреччина, Франція і Югославія. Україна, Грузія та Молдова, як держави, котрі утворилися в результаті розпаду СРСР, у конвенції участі не беруть унаслідок небажання Туреччини розширювати коло підписантів.

Позиція США. США є основним двигуном інтернаціоналізації Чорного моря. Місце і значення Чорного моря в політиці США ще в 1997 р. сформулювала аналітична група «Проект для нового американського століття» [7] (до її учасників входили Дж. Буш, Р. Чейні, Д. Рамсфелд і П. Вулфовиц). Група, разом з асоціацією «Комітет Сполучених Штатів з питань НАТО», представила комітету з міжнародних справ американського сенату свою геополітичну точку зору: «Чорне море було чорною дірою в історії Європи. Сьогодні цей регіон має найбільший стратегічний інтерес для Сполучених Штатів і Європи. Якщо в теперішній час ЄС імпортує приблизно 50% споживаної енергії, то до 2020 р. її імпорт складе більш 70%. Таке збільшення імпорту може здійснюватися тільки через Чорне море». У зв'язку із цим необхідно, вказується далі в документі, взяти під свій контроль Чорноморський регіон. США розглядають Болгарію та Румунію як найбільш дружні держави [7].

Позиція ЄС. Політику ЄС стосовно Чорноморського регіону не можна назвати повністю сформованою. Однак останнім часом ЄС активізував зусилля в цьому напрямі. Останньою ініціативою стала «Стратегія ЄС для регіону Чорного моря», підготовлена представником Румунії. Ініціатива визначає Чорне море як стратегічний міст, котрий з'єднує Європу з басейном Каспію, Центральною Азією, Близьким Сходом і далі – з Південно-Східною Азією та Китаєм. ЄС також почав підготовку комплексу документів, які регламентують політику ЄС у регіоні: Стратегію ЄС для регіону Чорного моря, Стратегію ЄС для Дунайського регіону, Спільну операційну програму для басейну Чорного моря.

Позиція РФ і Туреччини. Політика РФ націлена на: збереження статус-кво з питань власної воєнної присутності у Криму; протидію розширенню воєнної присутності США в Чорному морі; забезпечення транзиту нафти й газу власного видобутку в обхід транзитних держав; перешкоджання появі конкуруючих маршрутів транзиту енергоносіїв. Туреччина також зацікавлена в незмінності конвенції, оскільки побоюється зниження свого впливу в регіоні. Характерно, що після війни 2008 р. у Південній Осетії Туреччина заборонила прохід ескадри кораблів США, пославшись на договір Монтре [8].

Позиція Румунії. У питаннях інтернаціоналізації Чорного моря Румунія виступає на боці США. Президент Румунії Т. Бесеску висунув доктрину «Чорне море – російське озеро», суть якої висловив прем'єр-міністр Румунії ще в 1939 р.: «...це двері, якими Румунії защемили пальці» [9].

Проблема об'єднання Румунії з Молдовою та врегулювання конфлікту у Придністров'ї

Проблема об'єднання Румунії з Молдовою тут названа так досить умовно, оскільки зараз не йдеться про безпосереднє об'єднання політичних, економічних та інших систем держав.

Ця проблема нерозривно пов'язана з урегулюванням придністровського конфлікту, оскільки Придністров'я є невід'ємною частиною Молдови і без відновлення її політичного суверенітету на території Придністров'я складно говорити про європейську інтеграцію Молдови. Джерелом придністровського конфлікту є прийняття парламентом Молдови закону про мову та декларації про незалежність, яка проголошує недійсними пакт Молотова – Ріббентропа і закон СРСР «Про створення союзної Молдавської РСР», а також анулює «акти розділення національної території 1775 і 1812 років». Де-юре декларація про незалежність анулює перебування Придністров'я у складі Республіки Молдова, а також сучасні молдовсько-українські й молдовсько-румунські кордони.

Слід урахувати також невизнання молдованами власної румунської ідентичності, православну віру молдован і румун водночас із належністю їх до конкуруючих конфесій, невизнання придністровцями себе ані молдованами, ані румунами, орієнтацію на Румунію значної частини політичної еліти Молдови. Крім того, слід зважати на можливі наслідки об'єднання, основним з яких є можливість посилення Румунії, що може надихнути її до актуалізації територіальних питань.

Позиція Румунії

У вересні 2011 р. після візиту до США президент Румунії дав детальне інтерв'ю з питань румунської політики [10]. Зокрема, він декларував, що Румунія не прагне анексії Молдови, але прагне її вступу до ЄС; у 1941 р. Румунія перетнула Прут законно, але незаконно перетнула Дністер; Молдова була румунською землею й нею залишається. Позиція Румунії має очевидний парадокс.

З одного боку, вона виступає за територіальну цілісність Молдови, а з другого – відмовляється підписувати договір про кордон з Молдовою. За словами президента Румунії, це означало б визнання легітимності пакту Молотова – Ріббентропа [11]. У Румунії не всі підтримують думку президента. Багато румунських опозиційних видань вважають Придністров'я «каменем на шії Бессарабії» через значну корупцію, несумісне за ментальністю населення й великий вплив РФ, яка за допомогою Придністров'я може протидіяти Румунії. У завуальованому вигляді обговорюється питання про незалежність Придністров'я [12].

Румунія всіляко сприяє зближенню з Молдовою за допомогою культурного обміну, націленого на виховання молоді в дусі панроманізму. Найважливішим інструментом зближення є також надання румунського громадянства. Після звинувачень Румунії в організації заворушень у Кишиневі у 2009 р. президент Румунії видав указ про прискорене надання румунського громадянства громадянам Молдови, котрі проживали в Румунії до 1940 р., та їхнім нащадкам до третього коліна включно. Указ прискорює процедуру одержання громадянства й не вимагає від нових громадян знання румунської мови. При цьому жителі Придністров'я визнаються громадянами Молдови. Стосовно врегулювання придністровського конфлікту Румунія вважає за потрібне замінити російські війська на міжнародних миротворців за одночасного розширення участі ЄС у врегулюванні конфлікту [13].

Позиція Молдови

Позиція Молдови переважно визначається співвідношенням внутрішніх політичних сил. Партія комуністів є прихильником концепції молдовенізму. Інші партії схильються до зближення з Румунією, судячи з намірів підписати угоду про асоціацію з ЄС. Стосовно придністровської проблеми Молдова виходить з принципу територіальної цілісності та є прихильником заміни російських військ у Придністров'ї.

Позиція РФ

Позицію РФ певною мірою характеризує висловлювання колишнього командуючого 14-ю армією генерала А. Лебеда [12]: «Коли Росія втратить Придністров'я, вона втратить вплив у регіоні». Судячи з дій РФ щодо Молдови та Придністров'я, її головний інтерес полягає у збереженні незалежності, нейтралітету Молдови, а також у її демілітаризації. РФ підтримує територіальну цілісність Молдови, тобто возз'єднання Придністров'я з Молдовою в особливому статусі, деталі якого мають бути прояснені на переговорах. У 2003 р. РФ висунула ініціативу врегулювання придністровського конфлікту, яку втілює «меморандум Козака» [14] (спеціального представника президента РФ). Меморандум був підписаний президентом Молдови, але не втілений у життя внаслідок незгоди Молдови стосовно збереження військової присутності РФ та незгоди Придністров'я щодо позбавлення

його незалежності. Проте останнім часом є ознаки згоди Молдови на відмову від Придністров'я в обмін на європейську інтеграцію – лідер однієї з парламентських партій заявив наприкінці 2011 р., що «Придністров'я – перешкода для європейської інтеграції Молдови» [15].

Позиція ЄС

Як свідчить аналіз, головним інтересом ЄС є забезпечення стабільності суміжних держав зі збереженням впливу на їхню зовнішню політику. Основні риси політики ЄС стосовно цієї проблеми визначаються принципом збереження територіальної цілісності Молдови й негативним ставленням до розміщення групи російських військ у Придністров'ї, а також будь-яких спроб РФ продовжити військову присутність. Ставлячись до асоціації з Молдовою позитивно, ЄС не розглядає в найближчій перспективі можливості вступу Молдови, що перекреслює повноцінне об'єднання Молдови з Румунією. Головним інструментом політики ЄС є переважно консультативна та фінансова допомога з метою підтримання реформ Молдови у сферах, які цікавлять ЄС, передусім інфраструктури та екології. Останнім часом спостерігаються спроби активізувати політику на придністровському напрямі, про що може свідчити створення комітету РФ – ЄС із питань зовнішньої політики та безпеки [16]. Але більшість із ініціатив залишаються нереалізованими.

Територіальні суперечності з Україною

Хоча на офіційному рівні територіальні претензії до України не висувалися (окрім належності чорноморського шельфу), характер дій Румунії дає підстави припустити їх наявність. Ці дії торкаються кількох сфер.

Господарська діяльність України в дельті Дунаю основана на прагненні України переорієнтувати на себе частину транзитних вантажопотоків через Кілійське русло, які проходять із Західної Європи через румунську частину дельти Дунаю по Сулінському та Георгіївському руслах. Надання Україною для Молдови виходу до Дунаю й далі до Чорного моря, а також будівництво нею порту в Джурджулештах призвело до критичного зменшення транзиту через український порт Рені (на 2010 р. порт був завантажений лише на 10–15% проектної потужності) та економічного занепаду півдня Одеської області. Потенційно це збільшує невдоволення населення Українського Придунав'я (чисельністю до 140 тис. мешканців) і внутрішню нестабільність прикордонних територій. Тому будівництво судноплавного каналу в Кілійському руслі Дунаю обґрунтовано розглядається Україною як ефективний інструмент економічного розвитку регіону і зміцнення суверенітету над прикордонними територіями. На сьогодні тарифи на прохід суден українським каналом на 40% менші від тарифів на прохід румунськими каналами. За оцінками експертів, після відкриття українського каналу Румунія втратила 40–50% транзитних платежів.

Румунія від самого початку опиралася будівництву судноплавного каналу. У 2004 р. румунський прикордонний катер перешкодив проходу пасажирського лайнера «Волга» Українського дунайського пароплавства з німецькими туристами на борту [17]. У 2010 р. Румунія коригувала стік води через свої дамби таким чином, щоб викликати замулювання українського судноплавного каналу, у результаті чого глибина каналу впала до 3,3 м [18]. Румунія запровадила дискримінаційні тарифи на прохід суден, які порожняком заходять у Дунай через український канал, а виходять завантаженими через більш глибоке Сулінське русло [18]. Сьогодні територіальні суперечності з Україною проявляються у спробах перенести міждержавний кордон за український о. Майкан, хоча його належність Україні встановлена міждержавним договором.

Європейська інтеграція України в разі її успішної реалізації утруднює вирішення територіальних суперечностей на користь Румунії. Тому Румунія не виявляє зацікавленості у вступі України до ЄС. У червні 2011 р. президент Румунії після консультацій у Великій Британії заявив [19], що вважає за можливе розширення ЄС до 2018 р. лише на вісім країн: країни Західних Балкан, Молдову й Туреччину. Як видно, Україна в цьому списку не зазначена.

Надання румунського громадянства мешканцям прикордонних районів України є дієвим інструментом посилення румунської ідентичності, поширення позитивного ставлення населення до ідеї приєднання до ЄС через Румунію, що призводить до розмивання суверенітету України на прикордонних територіях. Ефективність цього інструмента значно підсилюється у випадку, якщо прикордонні території є депресивними. Вступ Румунії до шенгенської зони, який планується в найближчому майбутньому, багаторазово підвищить привабливість румунського громадянства. На 2011 р., за різними оцінками, громадянам України видано більш як 30 тис. румунських паспортів дипломатичними представництвами [20, 21]. Правова сторона питання полягає в тому, що подвійне громадянство прямо суперечить Конституції України, а іноземні дипломатичні представництва, згідно зі ст. 41 Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 р., мають дотримуватися Конституції та законів країни перебування.

На рівні Верховної Ради України привселюдно висловлювалися побоювання щодо масового одержання румунського та угорського громадянства громадянами України. За словами заступника голови Верховної Ради України М. Томенко [22], багато організацій, які фінансуються з-за кордону, через фінансове стимулювання почали заохочувати громадян України вказувати національності сусідніх держав під час всеукраїнського перепису, який планувався у 2012 р. У середині 2011 р. Одеська обласна рада попросила Кабінет міністрів України розмістити в районному центрі Болград батальйон внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ

України у зв'язку з «погіршенням криміногенної обстановки на Одещині, а також у зв'язку з існуючим геополітичним протистоянням на півдні області» [23].

Офіційна позиція України, яка висловлювалася представниками Міністерства закордонних справ України, полягає в тому, щоб розвиток відносин держав відбувався за м'якшими варіантами: організація малого прикордонного руху громадян, деполітизація питань захисту меншин в обох державах, спільний моніторинг дотримання прав етнічних українців у Румунії та етнічних румунів в Україні.

Інтеграційні проблеми Румунії в рамках ЄС

Румунія вступила до ЄС разом з Болгарією у 2007 р. після тривалого й досить тернистого шляху реформ у напрямі європейської інтеграції. У західних ЗМІ часто висловлюється думка про поспішність прийняття до ЄС Румунії та Болгарії. Найчастіше Румунії закидають високу корупцію. Деякі ЗМІ зазначають високий рівень злочинності, який Румунія експортує до благополучних країн ЄС. Сама Румунія сприймає вступ до ЄС як безумовно позитивний крок. Однак є кілька позицій, які румуни вважають несправедливими.

Румунія посідає п'яте місце в переліку країн, які роблять найбільші внески до загальноєвропейського бюджету, разом з Німеччиною, Францією та Нідерландами. Однак Німеччина, Франція та Нідерланди віддають надлишки національного виробництва, а Румунія змушена нарощувати дефіцит торговельного балансу, який поступово глибоше та збільшує ризик прогресуючого недорозвинення. Складна ситуація спостерігається також у сільському господарстві. Відповідно до умов входження до ЄС, Румунія відкрила кордони для імпорту сільськогосподарської продукції, але одержала лише 20% від рівня дотацій у країнах – засновницях ЄС. Характерною є емоційна заява екс-міністра економіки й фінансів Румунії В. Возганяна [24]: «Голодна Румунія в ЄС має сидіти с іншими країнами за накритим столом, але не торкатися до їжі».

Проблема самовизначення етнічних угорців у Румунії

Не лише Румунія намагається підтримати етнічну ідентичність румунів, які мешкають у сусідніх державах. Угорщина також прагне цього. Угорське питання в Румунії постає досить гостро. Як зазначає видання «Evenimentul Zilei» [25], за останні понад двадцять років не було передвиборчої кампанії, в якій не обговорювалося б загроза відокремлення угорцями Трансільванії. Сьогодні в Румунії мешкають близько 1,5 млн угорців, що становить близько 6,6% населення країни. Основна частина угорської меншини мешкає на території Трансільванії та має самоназву «секуї».

Позиція румунських угорців

Основними вимогами румунських угорців є створення автономії та надання угорській мові офіційного статусу [26, 27]. Румунські угорці мають кілька політичних партій, які конкурують між собою. Демократичний союз угорців Румунії тривалий час був членом коаліції правлячих партій у парламенті. Він виступає за створення автономії зі столицею в м. Тиргу-Муреше й визнання угорської мови регіональною. Народна партія угорців Трансільванії під керівництвом відомого пастора Л. Токеша (одного з ініціаторів скинення М. Чаушеску), діє в обхід офіційної влади Румунії. З ініціативи голови партії у Брюсселі відкрилося представництво Секуйського краю, за допомогою якого окремі повіти Трансільванії зможуть напряму одержати доступ до європейських фондів. На офіційному рівні Румунія представництва не визнає.

Позиція Угорщини

Невдоволення румунських угорців підтримується політичними силами в Угорщині, попри те, що й Румунія, й Угорщина входять до ЄС. За повідомленнями видання «Realitatea» [28], в Угорщині розпочато збір підписів на підтримку перегляду положень Тріанонського договору, котрі стосуються Трансільванії. Ініціаторами збору підписів стала партія «Йоббік», яка має представництво в угорському і європейському парламентах і яку ЗМІ називають націоналістичною. Крім того, у 2011 р. Угорщина прийняла закон про надання угорського громадянства представникам діаспори. За деякими оцінками, документи на одержання угорського громадянства вже подали тисячі громадян Румунії.

Останнім часом угорська проблема в Румунії загострюється на офіційному рівні й переходить у територіальні суперечки. У цьому плані є показовою заява прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана [29]: «Що стосується реорганізації Румунії, ще не підійшов момент для того, щоб уряд у Будапешті висловився. Можливо, прийде час». Тобто Угорщина не погоджується з утратою Трансільванії й за сприятливого збігу обставин може висунути претензії на неї.

Позиція Румунії

Раніше Румунія намагалася маскувати проблему й не звертати на неї уваги. Вона не часто реагувала на різкі висловлювання угорських офіційних осіб. Румунія відкидає головну вимогу етнічних угорців – утворення територіальної автономії, але готова йти на поступки переважно гуманітарного характеру. Навесні 2012 р. уряд Румунії під впливом демократичного союзу угорців прийняв рішення про створення в медичному університеті м. Тиргу-Муреша факультету з навчанням виключно угорською мовою. До речі, після цього парламент Румунії висловив урядові недовіру [30]. У вересні 2012 р. сенат Румунії відхилив законопроект про надання автономії Секуйському

краю [31]. Після цього румунські угорці почали вивішувати секуйські прапори на державних установах, що призвело до дипломатичних ускладнень на початку 2013 р. [32]. За висловлюванням німецького видання «Шпігель», Угорщина та Румунія опинилися у стані «холодної війни».

Аналіз концептуальних документів Румунії у сфері безпеки

Політику Румунії у сфері безпеки визначають два основні документи: Стратегія національної безпеки Румунії [33] та Воєнна стратегія Румунії [34]. У цих документах чітко простежується прихильність ідеї інтеграції до ЄС і НАТО, прагнення зберегти національну ідентичність румунів, котрі мешкають поза територію материнської держави, і прагнення зміцнити консолідацію румунського суспільства. Документи містять непряму вказівку на область національних інтересів Румунії: Південно-Східна Європа, Південний Кавказ, Дунай і Чорне море. Одним з основних ризиків Румунія вважає ризик виникнення внутрішньої соціально-політичної нестабільності. Прямі вказівки на територіальні претензії до інших держав відсутні.

Висновки

1. Румунія – відносно молода держава. Історія Румунії – це історія розрізаних земель, які в різний час перебували під контролем інших держав. За мовою та культурою румуни тяжіють до латинських країн, за вірою – до східнослов'янських. Після свого утворення Румунія прагнула зібрати свої етнічні території.

Ідеологічним обґрунтуванням для збирання земель слугує неофіційна концепція «Великої Румунії», яка не має належного наукового опрацювання й використовується переважно як гасло у двох контекстах: єднання Румунії з Молдовою та ліквідація наслідків пакту Молотова – Ріббентропа. Перший з них базується на тезі про ідентичність румунів і молдован, другий – на невизнанні пакту Молотова – Ріббентропа та опосередковано обґрунтовує необхідність перегляду післявоєнних кордонів, зокрема з Україною. Останнім часом в академічному середовищі запропонована концепція ноополітики, згідно з якою Румунія є сполучною ланкою на перехресті геополітичних просторів, покликаною не до їхнього розділу, а до злиття й синергії.

2. Румунія географічно належить до Чорноморського регіону, де перехрещуються інтереси багатьох інших держав, у тому числі світових гравців. Вона змушена будувати власну політику з безпосереднім урахуванням їхніх інтересів. США та ЄС відводять Румунії роль представника своїх інтересів і розглядають її як об'єкт власної політики. Вони виходять зі зростаючої геополітичної ролі Чорноморського регіону, що зумовлено його транзитним положенням. Домінуючою проблемою воєнно-політичних відносин у регіоні є проблема транспортування енергоносіїв російського, середньоазійського та кавказького походження. Тому позиція США, ЄС і РФ стосовно інших

проблем відносин визначається переважно їхніми енергетичними інтересами. Братимуться до уваги також питання посилення або послаблення загального геополітичного контролю над іншими державами регіону та опорними геополітичними точками в регіоні.

3. Проблема розміщення елементів ПРО США в Румунії. Румунія розглядає розміщення елементів ПРО США на власній території як гарантію ненападу й можливість одержати фінансову підтримку, а також як умову причетності Румунії до майбутніх проектів транзиту енергоносіїв. Не можна виключати, що Румунія також сподівається одержати підтримку США з питань європейської інтеграції Молдови. Румунія чітко розуміє підвищення власної геополітичної ваги в регіоні в разі розміщення елементів системи ПРО США. США розглядають розміщення елементів ПРО як передумову посилення військової присутності в Чорному морі й поширення свого впливу на Кавказ, на маршрути транзиту енергоресурсів, як інструмент стримування РФ у регіоні, а також обмеження самостійності ЄС у питаннях оборони.

4. Проблема транзиту енергоносіїв через Чорне море. У найближчому майбутньому можливий єдиний транзитний проект з розширення поставок російської та казахстанської нафти морським шляхом з Новоросійська (РФ) до Румунії. Реалізація інших проектів ускладнена через відсутність достатніх обсягів енергоносіїв і протидію РФ будь-яким поставкам поза її територію. На сьогодні Румунія не залежить від українського транзиту російської нафти, але залежить від транзиту через Україну російського газу. У випадку реалізації хоча б одного з проектів «Південний потік» або «Набукко-Захід», поставки газу до Румунії стануть незалежними від України, що надасть Румунії перевагу в інших проблемах відносин. Основними конкурентами транзиту енергоносіїв через Румунію є Болгарія та Туреччина, які також прагнуть проходження транзитних маршрутів через свої території. За збереження існуючих обмежень на можливість постачання середньоазійської та закавказької нафти Україна може виступити конкурентом Румунії у випадку активізації поставок нафти маршрутом «Одеса – Броди» й далі до Польщі.

5. Проблема інтернаціоналізації Чорного моря виникла внаслідок суперечностей інтересів США, з одного боку, і РФ з Туреччиною – з другого. Інтереси США, які підтримуються Румунією, полягають у прагненні розширити власну присутність у Чорному морі з метою контролю маршрутів транспортування енергоносіїв до ЄС, а також з метою контролю воєнно-політичних процесів на Кавказі. РФ і Туреччина зацікавлені у збереженні статус-кво в регіоні. З ініціативи Румунії ЄС розпочав вироблення цілісної чорноморської політики, активізації якої слід очікувати в найближчому майбутньому.

6. Проблема об'єднання Румунії з Молдовою тісно пов'язана з проблемою врегулювання придністровського конфлікту. Позиція Румунії полягає в об'єднанні з Молдовою через її європейську інтеграцію. При цьому

Румунія виступає за територіальну цілісність Молдови, офіційно не визнає кордон з нею та вимагає виведення російських військ із Придністров'я. Основними інструментами політики Румунії є прихильність значної частини молдовської політичної еліти до ідеї об'єднання, а також культурний обмін, м'який візовий режим і румунське громадянство. Позиція Молдови щодо об'єднання з Румунією залежить від розстановки внутрішніх політичних сил, де-факто розділених на два приблизно рівні табори супротивників і прихильників об'єднання. Більшість населення Молдови не підтримує ідею об'єднання. Щодо придністровського конфлікту Молдова дотримується принципу автономії Придністров'я у складі Молдови. Позиція РФ визначається прагненням зберегти вплив у регіоні й не допустити вступу Молдови до НАТО, для чого створити гарантії незалежності Молдови з її повною демілітаризацією та збереженням власної воєнної присутності у Придністров'ї. Основними інструментами впливу РФ є воєнна присутність, поставки газу, а також сприятливе ставлення населення та політичної еліти Придністров'я. Основним інтересом ЄС є забезпечення стабільності Молдови, збереження власного впливу на її зовнішню політику, розвиток транзитної інфраструктури регіону й розв'язання екологічних проблем. ЄС не підтримує вступ Молдови внаслідок економічних міркувань. Основний інструмент впливу ЄС – привабливість європейської перспективи для політичної еліти Молдови й фінансова підтримка.

Останнім часом спостерігаються ознаки зміни позицій сторін у напрямі прийняття ідеї незалежності Придністров'я з посиленням інтеграційного руху Молдови до ЄС або федералізації Молдови з можливим збереженням російської військової присутності у Придністров'ї. Об'єднання Румунії з Молдовою може призвести до ускладнень у відносинах РФ – НАТО, а також до активізації Румунії навколо територіальних питань. Реальність змін залежить від розв'язання внутрішньополітичної невизначеності в Молдові та можливості досягнення консенсусу між ЄС, США і РФ.

7. Проблема територіальних суперечностей з Україною має багато аспектів і пов'язана з будівництвом Україною судноплавного каналу «Дунай – Чорне море», європейською інтеграцією України, наданням румунського громадянства мешканцям прикордонних територій України.

Україна розглядає судноплавний канал «Дунай – Чорне море» як інструмент розвитку прикордонних територій, зміцнення суверенітету над ними й запобігання внутрішньої нестабільності. Будівництво каналу завдає економічної шкоди Румунії. Зі свого боку, Румунія протидіє будівництву, що спричиняє економічні збитки Україні. Румунія не є прихильником європейської інтеграції України, утруднює вирішення територіальних суперечностей. Надання румунського громадянства мешканцям прикордонних територій України призводить до розмивання суверенітету України над цими територіями.

ми. Вступ Румунії до шенгенської зони суттєво підвищить привабливість румунського громадянства для громадян України. Офіційна позиція України полягає в пом'якшенні суперечностей.

8. Проблема самовизначення етнічних угорців в Румунії сьогодні набуває актуальності. Угорська меншина є достатньо організованою. Вона прагне створення єдиної автономної адміністративно-територіальної одиниці у складі Румунії, надання угорській мові статусу регіональної. Серед внутрішніх політичних сил іде конкурентна боротьба за можливість реалізації інтересів угорської меншини. Угорщина підтримує угорську меншину, представникам діаспори надається угорське громадянство. Румунія забезпечує реалізацію гуманітарних прав угорців, але відмовляється від їхньої головної вимоги – утворення автономії. Ці суперечності іноді призводять до дипломатичних ускладнень з Угорщиною. За певним збігом обставин проблема може перерости в територіальні суперечки між державами.

Перелік літератури

1. National Bureau of Statistic of the Republic of Moldova, «Demographic, national, language and cultural characteristics» [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&id=2234&ide=295>.
2. Nicolae Ceausescu [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.parliamentpalace.ro/article/27911/Nicolae-Ceausescu/5>.
3. Украина-Румыния, проблемы на границе [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.dn-weekly.kiev.ua/polit/477-ukraina-rumynija-problemy-na-granice.html>.
4. *Badescu I.* Noopolitica: Sociologie noologica. Teoria fenomenelor asincrone: Incercari de reconstructie crestina in sociologie si in geopolitica / I. Badescu. – Bucuresti : ZIUA, 2006. – 588 p.
5. В. Соаре: «Центральная Азия в целом, и Казахстан в частности, являются ключевыми факторами для ЕС в области энергоресурсов» [Электронный ресурс.] – Режим доступу : <http://www.iimp.kz/bullets/bullet15/005.html>.
6. U.S. Department of State. «Agreement Between the United States of America and Romania on the Deployment of the United States Ballistic Missile Defense System in Romania» [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.state.gov/t/avc/trty/172915.htm>.
7. *Cohen A., Conway I.* USA Strategy in the Black Sea Region / A. Cohen, I. Conway [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.heritage.org/research/reports/2006/12/us-strategy-in-the-black-sea-region>.
8. *Morrison D.* Turkey restricts US access to the Black Sea / D. Morrison [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.david-morrison.org.uk/us/turkey-restricts-us-access.htm>.
9. Россия была и остается врагом [Электронный ресурс.] – Режим доступу : <http://www.moldovanova.md/ru/publications/show/524>.
10. *Bănescu T.* Republica Moldova a fost și este pământ românesc / T. Bănescu [Электронный ресурс.] – Режим доступу : http://www.adevarul.ro/la_masa_adevarului/Traian_Basescu-presedintele_romaniei_-Republica_Moldova_a_fost_si_este_pamant_romanesc_0_554945145.html.

11. Romanian President Traian Basescu: Bucharest willing to sign border treaty with Chisinau [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://www.imedia.md/libview.php?l=en&idc=255&id=1540>.

12. Приднестровье – камень на шее у Бессарабии: Обзор румынских СМИ [Електронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/974422.html>.

13. Geoana presence «anachronistic» of Russian troops in Transnistria to be solved [Електронный ресурс.] – Режим доступа : <http://incitefulstudios.com/article.jsp?id=767>.

14. Проект Меморандума «Об основных принципах государственного устройства объединенного государства» [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.olvia.idknet.com/ol107-11-03.htm>.

15. Гимпу отпускает Приднестровье [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.moldovanova.md/ru/events/show/452>.

16. Medvedev, Merkel suggest considering Russia-EU security committee creation [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://en.ria.ru/world/20100605/159316872.html>.

17. Румынский катер чуть не протаранил украинский пассажирский теплоход «Волга» [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.infoflot.ru/news/1832.html>.

18. Бухарест подставил Киеву подножку [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://mignews.com.ua/ru/articles/38529.html>.

19. President of Romania does not see Ukraine in EU next seven years [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://news.sevrugin.com/node/18851>.

20. Западная Украина интегрируется в ЕС: Вслед за Румынией паспорта украинцам выдает Венгрия [Электронный ресурс.] – Режим доступа : http://censor.net.ua/news/177121/zapadnaya_ukraina_integriruyetsya_v_es_vsled_za_rumynieyi_pasporta_ukraintsam_vydaet_vengriya.

21. Румыния против Украины [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.ukrrudprom.ua/digest/dtrtrtfgf-bghyuu231008.html>.

22. Януковича просят разобраться с угрозой со стороны Румынии и Венгрии [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://politics.comments.ua/2011/03/21/240226/yanukovicha-prosyat-razobratsya.html>.

23. Одесса просит разместить войска в Бессарабии [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.eastkorr.net/power/odessa-prosit-razmestit-voiska-v-bessarabii>.

24. Экс-министр: вступление в ЕС сделало Румынию беднее [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.dzd.ee/654390/jeks-ministr-vstuplenie-v-es-sdelalo-rumyniju-bednee>.

25. Венгры пытаются отхватить себе автономию через Брюссель: обзор СМИ Румынии [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://xn--c1adwdm.vn--p1ai/news/1417066.html>.

26. Демсоюз венгров Румынии создал административный совет Секуйского края [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.iines.org/node/399>.

27. Парламент Румынии прервал свою работу из-за венгерского национального праздника [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/polit/1383579.html>.

28. A Fidesz MP's encounter with the Treaty of Trianon and revisionism [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://hungarianspectrum.wordpress.com/2012/08/19/a-fidesz-mps-encounter-with-the-treaty-of-trianon-and-revisionism/>.

29. From Speculation to Option [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://britanniaradio.blogspot.com/2012/12/to-heighten-tensions-20121211.html>.

30. Romania's Three-Month Old Cabinet Faces First No-Confidence Vote [Электронный ресурс.] – Режим доступа : http://www.romanianewswatch.com/2012_04_01_archive.html.

31. Сенат Румынии отказал непризнанному Секуйскому краю в автономии. [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/1574659.html#ixzz2S47Uutld>.

32. Hungary and Romania. Flag wars [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/02/hungary-and-romania>.

33. The national security strategy of Romania [Электронный ресурс.] – Режим доступа : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fmercury.ethz.ch%2Fserviceengine%2Ffiles%2FISN%2F156800%2Fipublicationdocument_single-document%2Ff0e1fe52-e107-40ff-8dc2-68f14c5cf653%2Fen%2FRomania2007_English.pdf&ei=hdtOUte2EMjDswak3YGyDA&usg=AFQjCNE4nLwjplPGVvV810uMQnyL1FFLGQ&sig2=aRn3jSBFXWzApz9525gTSg&bvm=bv.53537100,d.Yms.

34. The Military strategy of Romania [Электронный ресурс.] – Режим доступа : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fmercury.ethz.ch%2Fserviceengine%2Ffiles%2FISN%2F156801%2Fipublicationdocument_single-document%2F787c39a5-6d69-43a9-ba4a-98aab7edadb4%2Fen%2FRomaniaMilitaryStrategy.pdf&ei=39tOUs_5GciQswaKxYC4BQ&usg=AFQjCNELXSLXzVTfrxL0ONd3NW76uiDZPW&sig2=D_50EHQIyE37eortqis-6g&bvm=bv.53537100,d.Yms.

Надійшла до редакції 17 квітня 2014 р.